

Δημήτριος Καραμπερόπουλος

**Η λαϊκή χρήση του εμβολιασμού για την ευλογιά αφορμή για την
πρώτη επιστημονική εφαρμογή του εμβολιασμού το 1701
από τον Ιάκωβο Πυλαρινό**

(Ανακοινώθηκε στο Συνέδριο: «Λαϊκή ιατρική και ιατρική επιστήμη. Σχέσεις αμφίδρομες», Κέντρου Ερευνας της Ελληνικής Λαογραφίας της Ακαδημίας Αθηνών και Ιστορικού και Παλαιογραφικού Αρχείου του Μορφωτικού Ιδρύματος της Εθνικής Τραπέζης)

Η ευλογιά ήταν η πλέον φθοροποιός από τις επιδημικές ασθένειες της παιδικής ηλικίας, πριν από την εφεύρεση και εφαρμογή του εμβολιασμού, γι' αυτό και η αγωνία των γονιών για τη ζωή των παιδιών τους αυξάνονταν σε κάθε επιδημία της. Το ποσοστό θνησιμότητας, σύμφωνα με δημοσιευμένες πηγές, ανέρχονταν στο ποσοστό 10-30% των προσβεβλημένων παιδιών.

Συγκεκριμένα ο διάσημος ιατρός της Λωζάννης Samuel Andre Tissot¹, (1728-1797), στο βιβλίο του που μεταφράστηκε στην ελληνική γλώσσα το 1780 από τον Γεώργιο Βεντότη με τίτλο «Νουθεσίαι εις τον λαόν» σημειώνει ότι «ένα έβδομον από τους μολυσμένους αποθνήσκει», δηλ. το 14%. Ο Αγγελος Μελισσηνός, Έλληνας ιατρός στην Ιταλία στη σχετική μελέτη του, που δημοσιεύθηκε στο σημαντικό προεπαναστατικό περιοδικό *Ερμής τον Λόγιος*², αναφέρει ότι ένα στα δέκα παιδιά αποθνήκει, δηλ. το 10%. Επίσης ο Lud Careno στο βιβλίο *Διδασκαλία παραινεντική περί της χρήσεως της δαμαλίδος*³, που εκδόθηκε το 1805, γράφει ότι η ευλογιά εξαφανίζει «το εκτημόριον του ανθρωπίνου γένους», δηλ. το 17%, και ο Σέργιος Ιωάννου⁴ ανεβάζει το ποσοστό έως και 50%, ενώ ο Αναστάσιος Γεωργιάδης⁵ στο βιβλίο του *Αντιπανάκεια*, Βιέννη 1810, αναφέρει το ποσοστό θνησιμότητας από 10-30% παραπέμποντας μάλιστα και σε σύγχρονες βιβλιογραφικές αναφορές του 1801 και 1802⁶. Παράλληλα και τα θεραπευτικά μέσα, που χρησιμοποιούνταν για την αντιμετώπιση της ευλογιάς δεν έφεραν αποτελέσματα με επακόλουθο τα αναφερθέντα υψηλά ποσοστά θνησιμότητας.

Για την προστασία των παιδιών από την ευλογιά, οι γυναίκες της λαϊκής ιατρικής εφήρμοζαν τον εγκεντρισμό υγρού, που έπαιρναν από φλύκταινες νοσούντων από ευλογιά στον σχετικό σκαριφισμό του δέρματος του παιδιού, στις παλάμες, στο μέτωπο, στις παρειές. Η μέθοδος αυτή εφαρμοζόταν στην Ελλάδα και κυρίως στη Θεσσαλία, από όπου εξαπλώθηκε στην Κωνσταντινούπολη. Έτσι το 1701 στην Κωνσταντινούπολη στην επιδημία της ευλογιάς που είχε ενσκήψει, μία αρχόντισσα που είχε τέσσερα μικρά αγόρια, προσέτρεξε στον ιατρό Ιάκωβο

¹ Samuel Andre Tissot, *Νουθεσίαι εις τον λαόν*, μεταφραστής Γεώργιος Βεντότης, Βενετία 1780, τόμ. Α', σελ. 141.

² *Ερμής ο Λόγιος*, Βιέννη 1812, επανατύπωση από το Ελληνικό Λογοτεχνικό Ιστορικό Αρχείο, Αθήνα 1989, σελ. 197.

³ *Διδασκαλία παραινεντική περί της χρήσεως της δαμαλίδος*, Βιέννη 1805, σελ. 34. Βλ. Δημ.

Καραμπερόπουλος, *Ιατρική ευρωπαϊκή γνώση στον ελληνικό χώρο 1745-1821*. Βιβλιοθήκη Ιστορίας της Ιατρικής, αρ. 1, Αθήνα 2003, σελ. 82.

⁴ Σέργιος Ιωάννου, *Πραγματείας Ιατρικής, Τόμος Πρώτος περιέχον Επίτομον Ιστορίαν της Ιατρικής Τέχνης*, Εν Κωνσταντινουπόλει 1818, σελ. 313.

⁵ Αναστάσιος Γεωργιάδης, *Αντιπανάκεια*, Βιέννη 1810, σελ. 46.

⁶ J. de Caro, *Observations et experiences sur la vaccination*, Βιέννη 1802, σελ. 102, L. Careno, *Sur la vaccine*, Βιέννη, 1801, σελ. 14.

Πυλαρινό⁷ (1659-1718) και του ζήτησε τη γνώμη του αν θα ενέκρινε, για να προστατευθούν τα παιδιά της από την επιδημία της ευλογιάς, να τα πήγαινε στις γυναίκες της λαϊκής ιατρικής να τους κάνουν τον σχετικό σκαριφισμό και να βάλουν το υγρό από φλύκταινες ευλογιασμένων, διότι με αυτόν τον τρόπο θα προστατευόντουσαν από τη θανατηφόρο ευλογία, υποστηρίζονταν στο λαό. Η πρόταση αυτή της αρχόντισσας έφερε σε δίλημμα τον ιατρό Πυλαρινό, ο οποίος θα έπρεπε ως επιστήμων να δώσει απάντηση στις αγωνίες της μητέρας των τεσσάρων παιδιών, στα οποία επικρέμονταν το φόβητρο, το δρεπάνι του θανάτου εκ της επιδημίας της ευλογιάς.

Ο Πυλαρινός στη μελέτη του⁸, που δημοσιεύθηκε το 1715, ομολογεί ότι αρχικά είχε αμφιβολίες για την αποτελεσματικότητα της μέθοδος του εμβολιασμού επειδή εφαρμοζόταν από τις πρακτικές γυναίκες της λαϊκής ιατρικής. Όμως στο εισαγωγικό κείμενο της μελέτης του προς τον αναγνώστη παρατηρεί απέβαλε κάθε επιφύλαξη όταν προχώρησε να εξετάζει τη μέθοδο αυτή, να παρατηρεί τα εμβολιασθέντα παιδιά και να βλέπει την προστασία τους από την ευλογία. Μάλιστα τονίζει ότι τη πρακτική αυτή του εμψυτεύματος του υγρού από τις φλύκταινες της ευλογιάς «δεν αντιμάχεται ο ορθός λόγος, συμφωνεί. Δεν αντιστρατεύεται η ανατομική απόδειξις, βεβαιοί η έκβασις».

Ο Ιάκωβος Πυλαρινός, ως ιατρός που στηρίζεται στον ορθόν λόγο, την λογική, για να έχει δική του άποψη περί του ζητήματος, θέλησε να μάθει από μία Ελληνίδα γυναίκα την όλη πρακτική του σκαριφισμού και εμβολιασμού του υγρού, που εφήρμοζε για την προστασία από την επιδημία της ευλογιάς. Πράγματι εκείνη η γυναίκα της λαϊκής ιατρικής, όπως γράφει στη μελέτη του, που δημοσιεύθηκε το 1715, του «εξέθεσεν αρκούντως ποσώς και ευρέως ολόκληρον την σειράν της εργασίας, τον τρόπον, τον τόπον, και τον χρόνον και τας λεπτομερείας» του εμβολιασμού.

Παράλληλα ο ιατρός Πυλαρινός μεθοδικά συγκέντρωσε τα περιστατικά παιδιών, τα οποία είχαν εμβολιασθεί και κατέστησαν άνοσα στην επιδημία της ευλογιάς και κατ' αυτόν τον τρόπο προστατεύθηκαν. Διαπίστωσε κατ' αυτόν τον τρόπο επιστημονικά ότι πράγματι τα εμβολιασθέντα παιδιά απέκτησαν ανοσία στην επιδημία της ευλογιάς και δεν ασθένησαν. Χαρακτηριστικά σημειώνει ότι «σταθμίσας καλώς το πράγμα κατενόησα ότι δεν ήτον ασύμφωνον προς την λογικήν και την φύσιν», και γι' αυτό πείσθηκε, με αποτέλεσμα να συστήσει στην αρχόντισσα μητέρα να εμβολιασθούν τα τέσσερα παιδιά της οικογενείας της, τα οποία πράγματι είχαν καλή έκβαση και προστασία. Αποτέλεσμα αυτής της πρώτης τακτικής του ήταν ο Πυλαρινός να αρχίσει την εμβολιασμό των παιδιών και άλλων ευγενών οικογενειών.

Επί πλέον ο Πυλαρινός στη μελέτη του κάνει και ορισμένες παρατηρήσεις για τον εμβολιασμό, που εφαρμόζονταν. Επισημαίνει πως η εναπόθεση του υλικού στο δέρμα, που έχει γίνει ο σκαριφισμός «είναι επέμβασις παντελώς φυσική, άνευ ίχνους προλήψεως...η μετεμψύτευσις της ευλογιάς είναι πραγματική, καθαρά, φυσική, επειδή

⁷ Αναφορά του Πυλαρινού στη μελέτη του, που παρατίθεται στην επόμενη υποσημείωση.

⁸ Ο Ιάκωβος Πυλαρινός δημοσίευσε στη Βενετία το 1715 με την έγκριση της Ιεράς Εξετάσεως στη λατινική γλώσσα τη μελέτη του με τον τίτλο «*Nova et tuta Variolas Excitandi per Transplantationem Methodus; Nuper inventa & in usum tracta...*», δηλ. «*Νέα και ασφαλής μέθοδος της ευλογιάς δια μετεμψυτεύσεως, νεωστί εφευρεθείσα και εις χρήσιν αχθείσα ήτις ορθώς του λοιπού τα σώματα φυλάσσει απρόσβλητα από τιαύτης μολύνσεως*». Η εργασία αυτή δημοσιεύθηκε με αντίστοιχη μετάφραση στην ελληνική γλώσσα από τους Κ. Ν. Αλιβιζάτο και Γ. Κ. Πουρναρόπουλο, «*Το περί "ευλογιασμού" έργον του Έλληνος ιατρού του ΙΗ' αιώνος Ιακώβου Πυλαρινού*», *Πρακτικά της Ακαδημίας Αθηνών*, τόμ. 27, (1952), σελ. 287-307.

δια καθαρώς φυσικών μέσων και ορατών» πραγματοποιείται. Μάλιστα κάνει και μια σύγκριση με την τότε αντίληψη της θεραπευτικής μεθόδου του 18^{ου} αιώνας «του μετεμφυτευτικού μαγνητισμού, δι' ού λέγεται ότι ασθένειαι διακομίζονται εξ ενός υποκειμένου εις άλλο».

Ωστόσο ο Πυλαρινός ως ιατρός προτείνει πως ο εμβολιασμός θα πρέπει να γίνεται στα «σαρκωδέστερα μέρη» του σώματος και τούτο διότι, σημειώνει, «ολιγότερον υπόκεινται εις τας φλογώσεις και το άλγος και δεν συνάπτονται μετά των τενόντων» και πως δεν θα πρέπει να διενεργείται στα μέρη στα οποία οι πρακτικές γυναίκες τον εφαρμόζαν, στο μέτωπο, πώγωνα, παρειάς, μετακάρπια, μετατάρσια, που δεν υπάρχει αρκετή σαρκώδη μάζα, αλλά τένοντες και περιτονίες. Μια πολύ ορθή παρατήρηση του Πυλαρινού. Επί πλέον αναφέρει τον τρόπο του εμβολιασμού καθώς και τις εκδηλώσεις της ευλογιάς μετά τον εμβολιασμό, που είναι ελαφρότερες. Ακόμη προσθέτει ότι *ουδέποτε παρατηρήθη εκ της μετεμφυτεύσεως ταύτης μέχρι σήμερον* (δηλαδή του 1715) *να συμβή θάνατος τις, αν και χρησιμοποιήθηκε πολλές φορές σε κάθε φύλο, ιδιοσυγκρασία και ηλικία*. Τονίζει ότι η μέθοδος του εμβολιασμού του υπόσχεται μία καλή αντιμετώπιση της επιδημικής ευλογιάς μέσω της εμφάνισης της καλοηθεστέρας μορφής της με τον εμβολιασμό, «ασφαλεστέραν σωτηρίαν, διότι η κατά τον τρόπον τούτον εμφανισθείσα ευλογία είναι καλοηθεστέρας φύσεως από ό,τι ήθελεν είναι εκείνη, ήτις επιδημικώς επέρχεται», δηλ. της φυσικής ευλογιάς.

Ο Ιάκωβος Πυλαρινός στη συνέχεια εφήρμοσε συστηματικά τον εμβολιασμό στα παιδιά, κατέγραφε το κάθε παιδί που εμβολίαζε, παρατηρούσε την εξέλιξη και την συμπεριφορά τους κατά τις επιδημίες της ευλογιάς. Διαπίστωνε ότι πράγματι προστατεύονταν από την ευλογία. Τα αποτελέσματα του αυτά τα δημοσίευσε στο διάσημο τότε Αγγλικό περιοδικό *Philosophical Transactions*⁹ του 1714, όπου επίσης δημοσιεύθηκε και η αντίστοιχη εργασία του άλλου Έλληνα ιατρού, του Εμμανουήλ Τιμώνη¹⁰ (1669-1720). Επίσης το 1715 δημοσίευσε με την άδεια της Ιεράς Εξετάσεως τη μελέτη αυτή σε αυτοτελή έκδοση. Μάλιστα προσθέτει ότι γνωστοποιεί τη μέθοδο του αυτή για να γίνει γνωστή η αποτελεσματικότητά της για την προστασία από την θανατηφόρο ευλογία, «γνωστοποιούμεν ιατρικήν μέθοδον αξίαν να θαυμασθή υπό του κόσμου της επιστήμης ουχ ήττον δια την επινόησιν όσον και δια την αποτελεσματικότητα».

Ο ιατρός Ιακώβος Πυλαρινός για την επιστημονική εφαρμογή του εμβολιασμού¹¹ για την προστασία από την ευλογία, που για πρώτη φορά το 1701 εφαρμόστηκε, ο ονομαζόμενος «ευλογιασμός», θεωρείται ως ο πρώτος ανοσολόγος¹². Προσθέτουμε επί πλέον ότι η μέθοδος του εμβολιασμού του Πυλαρινού και Τιμώνη με υγρό από φλύκταινες νοσούντων ανθρώπων, έδωσε την ευκαιρία ογδόντα χρόνια αργότερα στον Ed. Jenner¹³ να τροποποιήσει την μέθοδο τους αυτή και να παίρνει υγρό από φλύκταινες αντί ανθρώπων, από φλύκταινες

⁹ *Philosophical Transactions*, αρ. 339, Απρίλιος, Μάιος, Ιούνιος 1714, τόμ. XXIX, 1714-1716. London, 1717, σελ. 393-399. Reprinted by permission of The Royal Society of London, Johnson Reprint Corporation, Kraus Reprint Corporation, New York 1963. Πρβλ. *Morton's Medical Bibliography*, fifth edition, ed. Jeremy M. Norman, Scholar Press, England, reprinted 1993, σελ. 838.

¹⁰ *Philosophical Transactions*, αρ. 339, Απρίλιος, Μάιος, Ιούνιος 1714, τόμ. XXIX, 1714-1716. London, 1717, σελ. 72-82.

¹¹ Δημήτριος Καραμπερόπουλος, «Η πρώτη επιστημονική εφαρμογή του εμβολιασμού από τους Έλληνες ιατρούς Εμμ. Τιμόνη και Ιάκ. Πυλαρινό (αρχές 18^{ου} αι.)», *Δελτίο Α' Παιδιατρικής Κλινικής Πανεπιστημίου Αθηνών*, τόμ. 53, τεύχ. 4, (2006), σελ. 347-351 και σε ανάτυπο με την προσθήκη εννέα εικόνων, Αθήνα 2009 (σελ. 20).

¹² Jeremy M. Norman, (ed.), *Morton's Medical Bibliography*, fifth edition, Scholar Press, England, 1991, reprinted 1993, σελ. 838, «He is accredited with the "medical" discovery of variolation, and thus is the first immunologist».

νοσούντων αγελάδων και το εμβολίαζε στα παιδιά, ο γνωστός πλέον δαμαλισμός, με λιγότερες αντιδράσεις.

Συμπέρασμα: Διαπιστώνεται ότι η μέθοδος της λαϊκής ιατρικής του εγκεντρισμού για την προστασία από την ευλογιά έγινε αφορμή για την πρώτη επιστημονική εφαρμογή του εμβολιασμού το 1701 από τον Έλληνα ιατρό Ιάκωβο Πυλαρινό, ο οποίος θεωρείται και ως ο πρώτος ανοσολόγος. Μάλιστα η εφαρμογή εκείνη ήταν η έναρξη της προληπτικής ιατρικής με την εφαρμογή του εμβολιασμού σε πολλές ασθένειες, που στις μέρες μας αυξάνεται συνεχώς.

¹³ Ed. Jenner, *An inquiry into the causes and effects of the variolae vaccinae*, London 1798. W.R. Le Fanu, *A Bio-Bibliography of Edward Jenner, 1749-1823*, London 1951, σελ. 22 κ. εξ., Derrick Baxby, *Vaccination Jenner's Legacy*, Berkeley 1994.